



# Παραγωγικό σύστημα και ανθρώπινο δυναμικό στην Ελλάδα το νέο αιώνα

ΑΓΓΕΛΟΣ ΕΥΣΤΡΑΤΟΓΛΟΥ

Νοέμβριος 2016

- Η άνοδος του εκπαιδευτικού επιπέδου του πληθυσμού εφοδιάζει την ελληνική οικονομία με ανθρώπινο δυναμικό υψηλών εκπαιδευτικών προσόντων και δεξιοτήτων ολόκληρη τη δεκαετία του νέου αιώνα. Το παραγωγικό σύστημα της χώρας εκμεταλλεύεται τη διαθεσιμότητά του, χωρίς αναγκαστικά να του εξασφαλίζει καλές συνθήκες εργασίας και προϋποθέσεις δημιουργίας καριέρας.
- Η οικονομική κρίση έχει δημιουργήσει σημαντικές δυσχέρειες στην πρόσβαση των ατόμων στην απασχόληση για το σύνολο του ανθρώπινου δυναμικού, συμπεριλαμβανομένων και των ατόμων με υψηλά εκπαιδευτικά προσόντα. Παρά το χαμηλό τεχνολογικό εκσυγχρονισμό της οικονομίας οι δυσχέρειες είναι εντονότερες για τα άτομα με χαμηλά εκπαιδευτικά προσόντα.
- Το ανθρώπινο δυναμικό με υψηλά εκπαιδευτικά προσόντα απασχολείται κυρίως σε κλάδους του εγχώριου και μη διεθνοποιημένου και ανταγωνιστικού τμήματος της οικονομίας, που χαρακτηρίζονται από απουσία επενδύσεων, καινοτομιών και διαδικασιών παραγωγής και αξιοποίησης καινούργιας γνώσης, περιορίζοντας τη συμβολή του στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας.
- Οι εξελίξεις στα επαγγέλματα ακολούθησαν τις γενικές τάσεις της οικονομίας, αυξάνοντας τα επαγγέλματα που συνδέονται στενότερα με τις υπηρεσίες, μειώνοντας τα τεχνικά και αγροτικά επαγγέλματα. Η οικονομική κρίση περιορίσε την παρουσία του συνόλου των επαγγελμάτων, αυξάνοντας μόνο τα επαγγέλματα εκείνα που συνδέονται στενότερα με την αντιμετώπιση των συνεπειών της.
- Η ανεργία καλύπτει ένα ευρύ φάσμα επαγγελμάτων, μειώθηκε σημαντικά και σε αρκετές περιπτώσεις επιστημονικών επαγγελμάτων εξαλείφθηκε την περίοδο πριν τη κρίση αλλά έκτοτε αυξήθηκε ραγδαία στο σύνολο σχεδόν των επαγγελμάτων. Επαγγέλματα που εμφάνισαν μείωση της ανεργίας τους μέσα στην κρίση δεν σηματοδότησαν θετικές εξελίξεις καθώς δεν οφείλονταν στην αύξηση της απασχόλησής τους, αλλά στη συρρίκνωση του εργατικού τους δυναμικού και της συμμετοχής τους στην παραγωγική διαδικασία της χώρας.



## Περιεχόμενα

1. Παραγωγικό σύστημα και ανθρώπινο δυναμικό στην Ελλάδα το νέο αιώνα .....	5
2. Παραγωγικό σύστημα και εκπαιδευτικό επίπεδο του ανθρώπινου δυναμικού 2000-2015 .....	5
3. Παραγωγικό σύστημα και επαγγέλματα .....	8
3.1 Οι απαιτήσεις του παραγωγικού συστήματος για γενικά επαγγέλματα .....	8
3.2 Οι απαιτήσεις του παραγωγικού συστήματος για αναλυτικά επαγγέλματα .....	10
4. Παραγωγικό σύστημα, επαγγέλματα και ανεργία .....	13
5. Διαπιστώσεις – Προτάσεις πολιτικής .....	16
Βιβλιογραφία .....	19

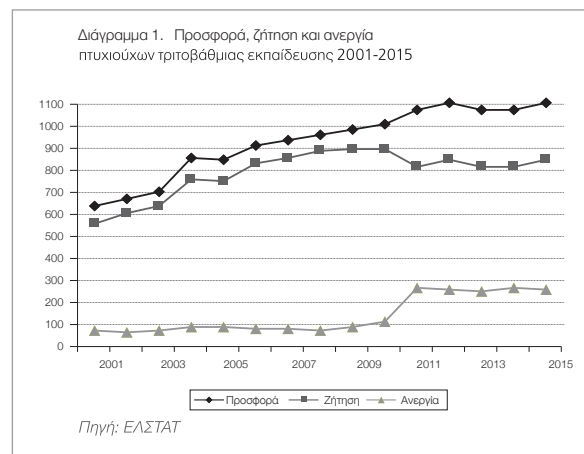
## 1. Παραγωγικό σύστημα και ανθρώπινο δυναμικό στην Ελλάδα το νέο αιώνα

Η συζήτηση γύρω από τις σχέσεις του Ελληνικού παραγωγικού συστήματος και του ανθρώπινου δυναμικού είναι πάντα επίκαιρη. Ειδικότερα στην περίοδο της κρίσης η συζήτηση αυτή είναι περισσότερο έντονη καθώς τα ιδιαίτερα, και για πολλούς, αρνητικά χαρακτηριστικά του παραγωγικού συστήματος επιδεινώνουν τις συνέπειες της κρίσης και διαμορφώνουν σημαντικά εμπόδια στην αντιμετώπιση και στο ξεπέρασμά της.<sup>1</sup> Κύρια χαρακτηριστικά του είναι η εκτεταμένη παρουσία του πρωτογενούς τομέα, η περιορισμένη παρουσία του δευτερογενούς και ειδικότερα της μεταποίησης, που στη μεγάλη της πλειονότητα αποτελείται από κλάδους χαμηλής τεχνολογικής εξειδίκευσης, με εξαιρετικά περιορισμένη παρουσία κλάδων υψηλής και μέσης προς υψηλή τεχνολογικής εξειδίκευσης και η εκτεταμένη παρουσία των υπηρεσιών, που απευθύνονται κυρίως προς τους καταναλωτές, συνθέτοντας μια μορφή χαμηλής επιχειρηματικότητας και χαμηλής έντασης δεξιοτήτων. Ο μεγάλος αριθμός μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων, με χρήση εισαγόμενης τεχνολογίας και τεχνογνωσίας και απουσία καινοτόμων δραστηριοτήτων και διαδικασιών παραγωγής νέας γνώσης ολοκληρώνουν τη συνοπτική εικόνα,<sup>2</sup> διαμορφώνοντας ταυτόχρονα μια ιδιαίτερη δομή της απασχόλησης με περιορισμένη συμμετοχή μισθωτών και αυξημένη συμμετοχή αυτοαπασχολούμενων, εργοδοτών και βοηθών στις οικογενειακές επιχειρήσεις.

Ταυτοχρόνως δημογραφικές και οικονομικές εξελίξεις, κοινωνικά πρότυπα, μετανάστευση και άνοδος του εκπαιδευτικού επιπέδου του πληθυσμού επιδρούν στο μέγεθος, τη διαθεσιμότητα και τα χαρακτηριστικά του ανθρώπινου δυναμικού, διαμορφώνοντας τη δεξαμενή, από την οποία το παραγωγικό σύστημα της χώρας αντλεί το απαραίτητο ανθρώπινο δυναμικό. Συνολικά στην περίοδο 2000-2015 το ανθρώπινο δυναμικό της χώρας (προσφορά εργασίας) αυξήθηκε κατά 185.900 άτομα, οι απαιτήσεις του παραγωγικού συστήματος (ζήτηση εργασίας) μειώθηκαν κατά 474.500 άτομα και το αχρησιμοποίητο ανθρώπινο δυναμικό (ανεργία) αυξήθηκε κατά 660.400 άτομα.<sup>3</sup>

## 2. Παραγωγικό σύστημα και εκπαιδευτικό επίπεδο του ανθρώπινου δυναμικού 2000-2015

Η άνοδος του εκπαιδευτικού επιπέδου του πληθυσμού, που συνεχίστηκε και στην πρώτη δεκαετία του νέου αιώνα, αναμένεται να διευκολύνει τη πρόσβαση των ατόμων στη δομή της απασχόλησης και στην αγορά εργασίας, σε περιόδους ανόδου της οικονομικής δραστηριότητας και να λειτουργεί σαν ασπίδα προστασίας τις περιόδους της οικονομικής κρίσης. Ωστόσο, το κατά πόσο κάτι τέτοιο ισχύει συνδέεται άμεσα με τις απαιτήσεις του παραγωγικού συστήματος και τη σύνθεσή τους.<sup>4</sup> Ειδικότερα, η προσφορά ανθρώπινου δυναμικού με υψηλά εκπαιδευτικά προσόντα (απόφοιτοι ΑΕΙ, ΤΕΙ και άτομα με μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών) ήταν ανοδική για ολόκληρο το χρονικό διάστημα (διάγραμμα 1).



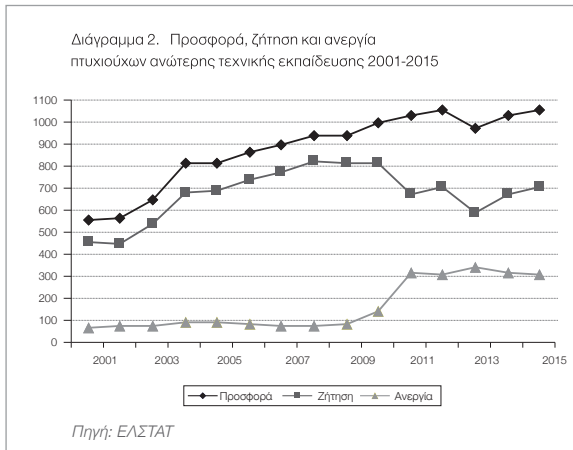
Ανοδικά κινήθηκαν και οι απαιτήσεις του παραγωγικού συστήματος στην προ της κρίσης περίοδο (2001-2008), εμφανίζοντας κάμψη, με επί μέρους διακυμάνσεις, την περίοδο της κρίσης (2008-2015). Στο προ της κρίσης διάστημα οι απαιτήσεις αυτές αυξήθηκαν με ελαφρά υψηλότερο ρυθμό (34,5%) από τον αντίστοιχο της προσφοράς (31,8%) με αποτέλεσμα την υποχώρηση της ανεργίας τους στο χαμηλότερο ποσοστό (5,5% το 2008) των τελευταίων ετών. Στην περίοδο της κρίσης η μείωση της ζήτησής τους οδήγησε σε ραγδαία αύξηση (254,9%) της ανεργίας τους διαμορφώνοντας το ποσοστό σε 17,5% το 2015, που είναι κατά δέκα περίπου ποσοστιαίες μονάδες

1. Βλέπε ενδεικτικά στα Γιαννίτσης (επ). 2008, Matsaganis 2013, Βαλυράκης, κ.α. (επ). 2014 και ΙΝΕ (2016).

2. Το 2015 το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν της χώρας (σε σταθερές τιμές του 2008) προήλθε κατά 4,7% από τον πρωτογενή τομέα (μερίδιο ασφαλώς χαμηλότερο από το αντίστοιχο της απασχόλησής του λόγω της χαμηλής του παραγωγικότητας), κατά 12,4% από το δευτερογενή μαζί με τις κατασκευές, με εξαιρετικά περιορισμένη συμμετοχή των κλάδων υψηλής και μέσης προς υψηλή τεχνολογικής εξειδίκευσης και το υπόλοιπο 82,9% από τις υπηρεσίες (ΕΛΣΤΑΤ, Εθνικοί λογαριασμοί). Για μια εκτίμηση της εξέλιξής του το 2020 βλέπε στο Danchev, Pavlou, Kostarakos (2014).

3. Βλέπε ΕΛΣΤΑΤ, χρονολογικές σειρές Έρευνας Εργατικού Δυναμικού.

4. Οι απαιτήσεις του παραγωγικού συστήματος επηρεάζονται, μέχρι ενός σημείου, και από το είδος και τα χαρακτηριστικά του ανθρώπινου δυναμικού. Η προσφορά δηλαδή εργασίας ασκεί τις δικές της επιδράσεις πάνω στη ζήτηση, καθώς το ανθρώπινο δυναμικό και ειδικότερα αυτό με υψηλά εκπαιδευτικά προσόντα και δεξιότητες επιδρά τόσο στη χρήση νέων τεχνολογιών και των καινοτομιών, όσο και στην οργάνωση της παραγωγικής διαδικασίας. Ο βαθμός επίδρασης ωστόσο εξαρτάται από τη δομή του παραγωγικού συστήματος, τις τεχνολογικές εξελίξεις και από τις αντιλήψεις των εργοδοτών αναφορικά με το ρόλο του ανθρώπινου δυναμικού στην οργάνωση της παραγωγής.



χαμηλότερο από το αντίστοιχο των αποφοίτων όλων των άλλων εκπαιδευτικών βαθμίδων<sup>5</sup> (βλέπε παρακάτω). Οι δυσχέρειες πρόσβασης στην απασχόληση αναδεικνύονται και μέσα από το μεγάλο χρονικό διάστημα που μεσολαβεί από την αποφοίτησή τους μέχρι την εξασφάλιση μιας θέσης εργασίας, που αν και μικρότερο σε σχέση με τους αποφοίτους των άλλων εκπαιδευτικών βαθμίδων, παραμένει ιδιαίτερα μεγάλο.<sup>6</sup> Οι απαιτήσεις για πτυχιούχους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης προήλθαν από τους κλάδους της εκπαίδευσης (85,2%), των επαγγελματικών, επιστημονικών και τεχνικών δραστηριοτήτων (78,0%), της υγείας και κοινωνικής μέριμνας (62,9%), των τραπεζών και ασφαλειών (57,8%) και της δημόσιας διοίκησης (54,0%).<sup>7</sup> Οι κλάδοι αυτοί, στη πλειονότητά τους, εντάσσονται στο εγχώριο και μη διεθνοποιημένο τμήμα της ελληνικής οικονομίας, γεγονός που περιορίζει τη συμβολή των γνώσεων και δεξιοτήτων στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας. Στον αντίποδα οι χαμηλότερες απαιτήσεις για πτυχιούχους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης προήλθαν από τους κλάδους της γεωργίας, κτηνοτροφίας και αλιείας (2,9%), των ορυχείων - λατομείων (10,0%), των ξενοδοχείων - εστιατορίων (10,0%),

5. Οι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης εμφάνισαν και υψηλότερους δείκτες απασχόλησης (75,3 και 61,2 για τα έτη 2008 και 2015 αντίστοιχα), συγκριτικά με τους αποφοίτους ανώτερης τεχνικής εκπαίδευσης (73,5 και 58,9) και τους αποφοίτους λυκείου (55,0 και 42,2), με τους δείκτες των αποφοίτων των άλλων βαθμίδων να κινούνται χαμηλότερα, αναδεικνύοντας μια σχεδόν απόλυτη ιεραρχική διάταξη. Καθώς όμως οι δείκτες αυτοί αφορούν σε άτομα άνω των 15 ετών εμπεριέχουν και την επίδραση της ηλικίας, χωρίς ωστόσο αυτό να αλλοιώνει την ιεραρχική διάταξη.

6. Το 2009 οι πτυχιούχοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα χρειάζονταν κατά μέσο όρο 12,2 μήνες για να ενταχθούν στην απασχόληση μετά την αποφοίτησή τους (έναντι 5,1 μηνών του μέσου όρου της Ε.Ε), 13,9 μήνες οι απόφοιτοι ανώτερης τεχνικής εκπαίδευσης και λυκείου και 15,1 οι απόφοιτοι των χαμηλότερων εκπαιδευτικών βαθμίδων (εκτιμήσεις της Eurostat στο ΚΑΝΕΠ, 2014). Οι χρόνοι αυτοί αναμένεται να έχουν σημαντικά επιμικυνθεί στην περίοδο της κρίσης.

7. Τα ποσοστά στις παρενθέσεις αφορούν στα μερίδια των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στους κλάδους το 2013.

της ύδρευσης - αποχέτευσης (12,0%) και των νοικοκυριών ως εργοδοτών (12,9%).

Ανοδική υπήρξε και η προσφορά αποφοίτων ανώτερης τεχνικής εκπαίδευσης (απόφοιτοι κολλεγίων, δημόσιων και ιδιωτικών ΙΕΚ και άλλων μεταδευτεροβάθμιων τεχνικών σχολών), για ολόκληρο το χρονικό διάστημα, με εξαίρεση το 2012-2013, που παρουσίασε ελαφρά υποχώρηση (διάγραμμα 2). Αυξημένες υπήρξαν και οι απαιτήσεις για αυτούς κατά 50,1%, στην προ της κρίσης περίοδο και μειωμένες κατά - 10,3% την περίοδο της κρίσης. Ωστόσο παρά τον υψηλό ρυθμό αύξησης, στο προς της κρίσης διάστημα, η ζήτησή τους δεν ήταν αρκετή για να απορροφήσει την υπερβάλλουσα προσφορά, με αποτέλεσμα την αύξηση της ανεργίας τους στο 9,7% το 2008. Ακόμη δηλαδή και στη φάση ανόδου της οικονομίας οι απαιτήσεις του συστήματος ήταν χαμηλότερες από την προσφορά τους. Στο διάστημα της κρίσης η αύξηση της ανεργίας τους κατά 194,0% διαμόρφωσε τα ποσοστά τους στο 30,7% το 2013 και στο 26,0% το 2015.

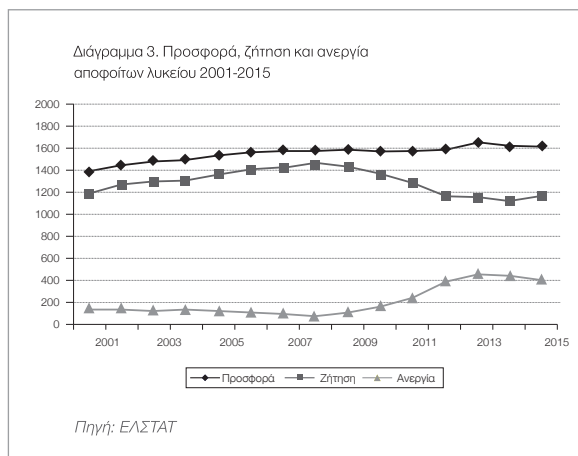
Αθροιστικά οι απαιτήσεις για ανθρώπινο δυναμικό αποφοίτων των δύο υψηλότερων εκπαιδευτικών βαθμίδων κάλυπταν το 27,9% του συνόλου το 2001, μερίδιο που αυξήθηκε σε 36,0% το 2008 και 42,9% το 2015. Οι απαιτήσεις αυτές ωστόσο δεν αντικατοπτρίζουν με απόλυτο τρόπο τις πραγματικές ανάγκες του παραγωγικού συστήματος, λόγω της υψηλής αναντιστοιχίας εκπαίδευσης - απασχόλησης και του μεγάλου αριθμού ατόμων που απασχολούνται σε θέσεις εργασίας χαμηλότερων απαιτήσεων από τα εκπαιδευτικά τους προσόντα.<sup>8</sup> Ταυτοχρόνως δεν υποδηλώνουν αναγκαστικά και τη βελτίωση των συνθηκών των απασχολούμενων, τόσο αναφορικά με τις αποδοχές τους<sup>9</sup> όσο και με τη σταθερότητα της απασχόλησης και τις δυνατότητες διαμόρφωσης καριέρας. Αναδεικνύεται άμεσα η αναγκαιότητα μιας πιο ορθολογιστικής και αποτελεσματικής συνεργασίας των μηχανισμών παραγωγής γνώσης (εκπαιδευτικό σύστημα, σύστημα επαγγελματικής κατάρτισης) με τους

8. Υπάρχουν δύο μορφές αναντιστοιχίας εκπαίδευσης - απασχόλησης. Η κάθετη, στην οποία η θέση εργασίας του ατόμου αντιστοιχεί σε χαμηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης από αυτό που διαθέτει και η οριζόντια, στην οποία η θέση εργασίας δεν αντιστοιχεί στο αντικείμενο των σπουδών του. Η κάθετη αναντιστοιχία εκτιμάται μέσα από το ποσοστό των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης που δεν απασχολούνται στις τρεις πρώτες κατηγορίες της ISCO 08 (01 ανώτερα διευθυντικά και διοικητικά στελέχη, 02 επαγγελματίες και 03 τεχνικοί και ασκούντες συναφή επαγγέλματα). Στη χώρα μας η κάθετη αναντιστοιχία για το 2012 ανερχόταν σε 26,4% (έναντι 21,0% για το σύνολο της Ε.Ε), αυξανόταν δε με ρυθμό 24,6% στο διάστημα 2001-2012 (ΚΑΝΕΠ, 2014).

9. Η Ελλάδα συγκαταλέγεται μέσα στις πέντε χώρες της Ε.Ε με το υψηλότερο μερίδιο χαμηλά αμειβόμενων αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (Cedefop, 2016).

παραγωγικούς φορείς (επιχειρήσεις, οργανισμούς), σε μια κατεύθυνση μείωσης των αναντιστοιχιών των δεξιοτήτων (στο βαθμό που αυτό συνιστά προτεραιότητα), αλλά κυρίως σε μια κατεύθυνση αμοιβαίας ενίσχυσής τους, που θα συμβάλει στη βελτίωση της παραγωγής, διαχείρισης και αξιοποίησης νέας γνώσης, στην αύξηση της καινοτομίας στη μεταποίηση και στις υπηρεσίες,<sup>10</sup> στη βελτίωση της παραγωγικής ικανότητας των επιχειρήσεων, στην αύξηση της παραγωγικότητας και στη δημιουργία νέων και καλών θέσεων εργασίας.<sup>11</sup> Χρειάζεται δηλαδή ταυτοχρόνως το εκπαιδευτικό σύστημα να αποφύγει την εσωστρέφεια του και οι παραγωγικοί φορείς να ανοικτούν στην παραγωγή και αξιοποίηση της νέας γνώσης.

Πέραν των εξελίξεων αυτών, η διάρθρωση του παραγωγικού συστήματος, με την υψηλή παρουσία του πρωτογενούς τομέα, την περιορισμένη παρουσία κλάδων της μεταποίησης υψηλής τεχνολογικής εξειδίκευσης και την κυριαρχία κλάδων των υπηρεσιών χαμηλής έντασης δεξιοτήτων που απευθύνονται κυρίως προς τους καταναλωτές<sup>12</sup> (κλάδοι χαμηλής επιχειρηματικότητας) διαμορφώνει μία υψηλή ζήτηση για ανθρώπινο δυναμικό μεσαίων και χαμηλών εκπαιδευτικών βαθμίδων.



Έτσι, οι απαιτήσεις για αποφοίτους λυκείου (διάγραμμα 3) που συνιστούν την πολυπληθέστερη ως προς το εκπαιδευτικό επίπεδο, ομάδα απασχολούμενων, κάλυπταν το 2001 το

10. Η καινοτομία στις υπηρεσίες τείνει να παίρνει τη μορφή σταδιακών αλλαγών στην παραγωγική διαδικασία και να αφορά λιγότερο στη δημιουργία γνώσης μέσα από έρευνα και ανάπτυξη. Οι μικρές επιχειρήσεις δαπανούν λιγότερο σε ενδοεπιχειρησιακή καινοτομία αλλά μπορεί να επωφεληθούν υιοθετώντας πρακτικές άλλων επιχειρήσεων, ενώ η δημιουργία διασυνδέσεων (clusters) που προωθούν τη γνώση, τη μεταφορά και διάχυση είναι σημαντικά στοιχεία για την ενίσχυσή της (Κώστη, κ.α. 2015).

11. Για αυτό απαιτείται η ενίσχυση και αξιοποίηση των υφιστάμενων πολιτικών και των μηχανισμών εφαρμογής τους (Κέντρων προώθησης στην απασχόληση, γραφείων διασύνδεσης και σταδιοδρομίας των ΑΕΙ) και η βελτίωση της αποτελεσματικότητάς τους.

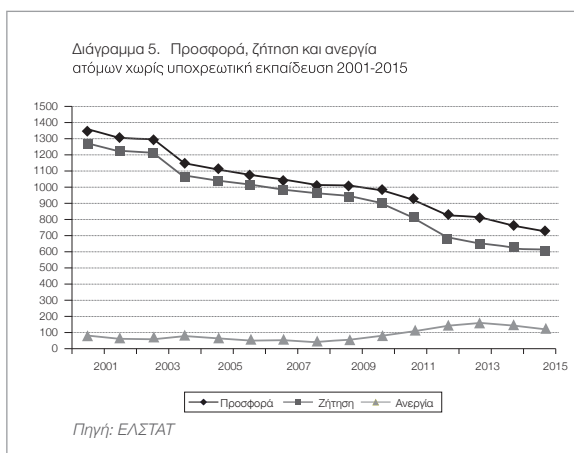
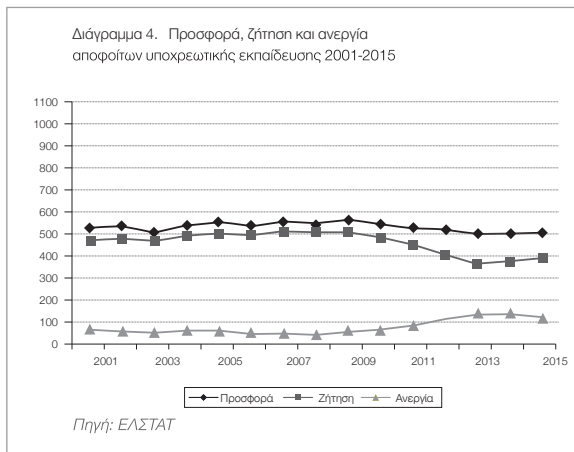
30,0% του συνόλου της χώρας, το 32,9% το 2008 και 33,9% το 2015. Αυξήθηκαν κατά (20,9%) την περίοδο πριν την κρίση και μειώθηκαν (-19,5%) την περίοδο της κρίσης. Καθώς η προσφορά τους στο διάστημα 2001-2015 αυξήθηκε με ρυθμό 15,5%, χαμηλότερο από αυτόν της ζήτησής τους, η ανεργία τους μειώθηκε στο χαμηλότερο ποσοστό της (7,7%) το 2008, αλλά εκτινάχθηκε στο 29,6% το 2013 και στο 27,0% το 2015.<sup>13</sup> Υψηλές απαιτήσεις για αυτούς προήλθαν από τους κλάδους των μεταφορών και αποθήκευσης (59,0%), των ξενοδοχείων – εστιατορίων (57,3%), των διοικητικών και υποστηρικτικών δραστηριοτήτων (54,6%), του εμπορίου (54,3%), των τεχνών, διασκέδασης και ψυχαγωγίας (49,7%), της μεταποίησης (46,0%) και των ορυχείων – λατομείων (44,9%), ενώ οι χαμηλότερες, από τους κλάδους της εκπαίδευσης (10,6%), των επαγγελματικών, επιστημονικών και τεχνικών δραστηριοτήτων (20,1%) και της υγείας - κοινωνικής μέριμνας (30,1%).

Στους αποφοίτους υποχρεωτικής εκπαίδευσης (απόφοιτοι γυμνασίου) η προσφορά εργασίας, στο προ της κρίσης διάστημα, αυξήθηκε, μέσα από διακυμάνσεις, κατά 4,5%, για να μειωθεί (-10,5%) στην περίοδο της κρίσης (διάγραμμα 4). Άνοδο κατά 10,8% εμφάνισαν και οι απαιτήσεις για αυτούς στο προ της κρίσης διάστημα και σημαντική μείωση (-30,0%) στην περίοδο της κρίσης. Οι εξελίξεις αυτές, οδήγησαν σε μείωση της ανεργίας τους στο ιστορικά χαμηλότερο σημείο (7,9%) το 2008, εκτινάσσοντάς το στο 32,8% και 27,9% στα έτη 2013 και 2015 αντίστοιχα.<sup>14</sup> Οι κλάδοι που διαμόρφωσαν τις υψηλότερες απαιτήσεις για αυτούς ήσαν τα ορυχεία και λατομεία (27,0%), τα νοικοκυριά ως εργοδότες (22,5%), η γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία, (19,9%), η μεταποίηση (19,0%) και η ύδρευση – αποχέτευση (17,6%), ενώ εξαιρετικά περιορισμένες απαιτήσεις εμφάνισαν οι τράπεζες – ασφάλειες (1,0%), η εκπαίδευση (1,1%), οι επαγγελματικές επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες (1,2%) και η υγεία και κοινωνική μέριμνα (4,2%).

12. Οι Κώστη κ.α. (2015) αναφέρουν ότι τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας, η παροχή υπηρεσιών προς επιχειρήσεις, που είναι ενσωματωμένη σε κάθε στάδιο της παραγωγικής διαδικασίας, αυξάνεται, συμβάλλοντας στη βελτίωση της παραγωγικότητας. Ενδείξεις της αύξησης αυτής εμφανίζονται και στη μελέτη των Ευστράτογλου, κ.α. (2011), που διερευνά τη διάρθρωση των επαγγελματιών μέσα στους κλάδους.

13. Στο διάστημα της κρίσης (2008-2015) οι απώλειες θέσεων εργασίας που απασχολούσαν αποφοίτους λυκείων προσέγγισαν τις τριακόσιες χιλιάδες (298.000).

14. Αυτά τα πολύ υψηλά ποσοστά ανεργίας αναδεικνύουν τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα προγράμματα μείωσης της ανεργίας τους, λόγω της μεγάλης ηλικίας της πλειονότητας των ατόμων αυτών και της περιορισμένης συμμετοχής τους σε αυτά (βλέπε ενδεικτικά στο Καραλής 2013).



Αντίστροφη πορεία με αυτή των αποφοίτων των υψηλών εκπαιδευτικών βαθμίδων ακολούθησαν τα άτομα που δεν έχουν ολοκληρώσει την υποχρεωτική εκπαίδευση (άτομα που έχουν φοιτήσει για ένα χρόνο στο γυμνάσιο, απόφοιτοι δημοτικού, μερικών τάξεων δημοτικού και άτομα που δεν έχουν πάει καθόλου σχολείο).<sup>15</sup> Στο διάστημα 2001-2015 η προσφορά εργασίας τους μειώθηκε κατά 55,2% ως αποτέλεσμα της απομάκρυνσής τους από το παραγωγικό δυναμικό της χώρας λόγω ηλικίας, αλλά και άλλων κοινωνικών και οικονομικών διεργασιών (διάγραμμα 5).<sup>16</sup> Υψηλότερη

15. Οι κατηγορίες αυτές συνθέτουν τους οργανικά και λειτουργικά αναλφάβητους, συνδέονται με τη σχολική διαρροή και ενώ σε προγενέστερες χρονικές περιόδους πλειοψηφούσαν οι γυναίκες, σήμερα η πλειονότητα τους αφορά σε άνδρες (βλέπε ενδεικτικά στο Ευστράτογλου, κ.α., 2006).

16. Το φαινόμενο του απογοητευμένου ανέργου, που η επικράτησή του οδηγεί στη μείωση της προσφοράς εργασίας, αναμένεται να είναι πιο έντονο ανάμεσα στα άτομα με χαμηλά εκπαιδευτικά προσόντα, καθώς αυτά αντιμετωπίζουν μεγαλύτερες δυσχέρειες στην εξεύρεση μιας θέσης εργασίας.

μείωση (-63,7%) παρουσίασαν οι απαιτήσεις για τα άτομα αυτά, διαμορφώνοντας το ποσοστό ανεργίας τους στο 25,0% το 2015. Παρά τον χαμηλό τεχνολογικό εκσυγχρονισμό της ελληνικής οικονομίας και του παραγωγικού της συστήματος, οι απαιτήσεις του σε δυναμικό με χαμηλά εκπαιδευτικά προσόντα περιορίστηκαν σημαντικά. Οι κλάδοι που απορρόφησαν άτομα χωρίς υποχρεωτική εκπαίδευση ήταν η γεωργία, κτηνοτροφία και αλιεία (51,3%), η ύδρευση – αποχέτευση (27,6%), οι κατασκευές (23,8%), τα ορυχεία – λατομεία (18,0%), τα νοικοκυριά ως εργοδότες (17,4%) και τα ξενοδοχεία – εστιατόρια (17,1%).

### 3. Παραγωγικό σύστημα και επαγγέλματα

Μια διαφορετική όψη των απαιτήσεων του παραγωγικού συστήματος σε ανθρώπινο δυναμικό παρέχεται μέσα από τη διερεύνηση της ζήτησης για επαγγέλματα και δεξιότητες, που απαιτούνται για την άσκησή τους. Η ιδιαίτερη δομή του ελληνικού παραγωγικού συστήματος αναμένεται να απαιτεί μεγάλο αριθμό αγροτικών επαγγελμάτων, περιορισμένο αριθμό τεχνικών επαγγελμάτων και ιδιαίτερα μεγάλο αριθμό επαγγελμάτων παροχής υπηρεσιών. Επιπρόσθετα, καθώς μέσα σε κάθε κλάδο αναπτύσσεται ένας πυρήνας επαγγελμάτων που συνδέονται στενά με τις δραστηριότητες του κλάδου αλλά και άλλα επαγγέλματα, απαραίτητα για την ολοκλήρωση της παραγωγής του, διαμορφώνεται ένα πρότυπο με κύρια και δευτερεύοντα επαγγέλματα.<sup>17</sup> Στο μέτρο που το πρότυπο αυτό διαφοροποιείται, τόσο στην ανοδική φάση της οικονομίας όσο και στη φάση της κρίσης, αναμένεται να διαφοροποιούνται και οι απαιτήσεις του παραγωγικού συστήματος σε επαγγέλματα.

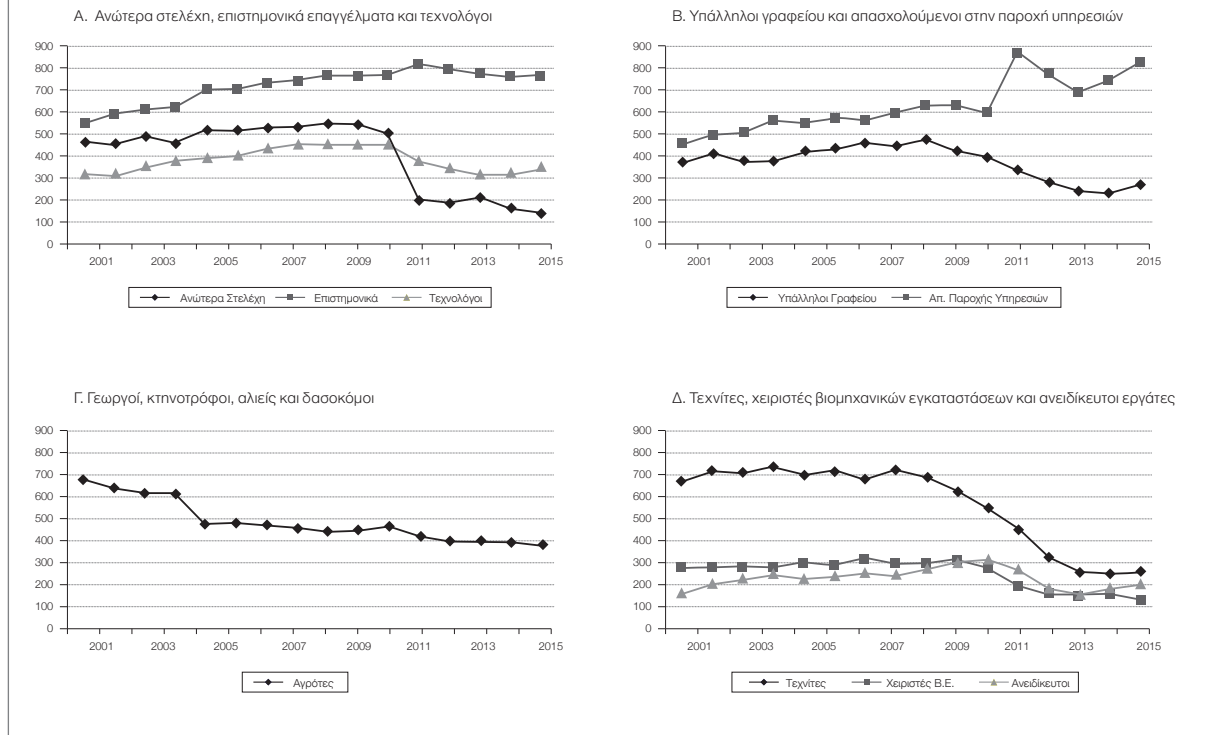
#### 3.1 Οι απαιτήσεις του παραγωγικού συστήματος για γενικά επαγγέλματα

Στο επίπεδο των γενικών επαγγελμάτων οι απαιτήσεις του παραγωγικού συστήματος εμφάνισαν μια ποικιλία τόσο αναφορικά με το ύψος τους όσο όμως και με τις διαχρονικές τους διακυμάνσεις. Ακολούθησαν σε γενικές γραμμές την

17. Για παράδειγμα, στη γεωργία η πλειονότητα των επαγγελμάτων είναι αγρότες, στη μεταποίηση τεχνίτες, ενώ στις υπηρεσίες, υπάλληλοι γραφείου και απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών. Διαχρονικά το πρότυπο αυτό μεταβάλλεται, μέσα κυρίως από τη συνεχή επέκταση των υπηρεσιών και την τριτογενιοποίηση του δευτερογενούς τομέα, αλλά και μέσα από την εκμηχάνιση (επέκταση κυρίως της χρήσης των Η/Υ) του τομέα των υπηρεσιών (βλέπε ενδεικτικά στο Ευστράτογλου, κ.α 2011).



Διάγραμμα 6. Διακυμάνσεις των απαιτήσεων του παραγωγικού συστήματος σε βασικά επαγγέλματα 2000-2015



πορεία της ελληνικής οικονομίας εμφανίζοντας αυξήσεις στην περίοδο ανόδου και μειώσεις την περίοδο της κρίσης. Κύριο χαρακτηριστικό των εξελίξεων αυτών ήταν οι διαρκώς αυξανόμενες απαιτήσεις σε επιστημονικά επαγγέλματα (διάγραμμα 6Α), τα οποία αυξάνονταν σταθερά μέχρι το 2011, εμφάνισαν ελαφρά κάμψη έκτοτε, που ανακόπηκε τα δύο τελευταία έτη. Οι γυναίκες αυξήθηκαν ταχύτερα (54,3%) από ότι οι άνδρες (27,9%), με αποτέλεσμα την ελαφρά υπεροχή τους (51,6%) σήμερα (2015) σε αυτά.<sup>18</sup> Οι απαιτήσεις σε τεχνολόγους αυξήθηκαν κατά την περίοδο ανόδου της οικονομίας, μειώθηκαν σημαντικά την περίοδο της κρίσης, για να παρουσιάσουν μια ελαφρά ανάκαμψη από το 2013 και μετά. Και στα επαγγέλματα αυτά οι γυναίκες

αυξήθηκαν ταχύτερα (12,5%) από ότι οι άνδρες (6,5%), ενισχύοντας σημαντικά τη συμμετοχή τους (48,8%) το 2015. Οι απαιτήσεις για ανώτερα διοικητικά στελέχη αυξήθηκαν με τη σειρά τους μέχρι το 2008 και παρουσίασαν σημαντική μείωση έκτοτε, γεγονός συνυφασμένο με τη σημαντική μείωση της παραγωγής και της εν γένει οικονομικής δραστηριότητας. Ωστόσο η σημαντική υποχώρηση που παρατηρείται σε αυτούς καθώς και η σημαντική ανάκαμψη στα επαγγέλματα παροχής υπηρεσιών από το 2011 και μετά (διαγράμματα 6Α και 6Β) είναι αποτέλεσμα κυρίως αλλαγών στην ταξινόμησή τους<sup>19</sup> και δευτερευόντως των μεταβολών των απαιτήσεων για αυτούς.

18. Η σημαντική αυτή αύξηση της απασχόλησης των γυναικών αναμένεται να συμβάλει στη δημιουργία απασχόλησης σε άλλα επαγγέλματα που συνδέονται με τη φύλαξη των παιδιών, τη φροντίδα των ηλικιωμένων, τον καθαρισμό των σπιτιών, την παρασκευή φαγητού και γενικά την παροχή υπηρεσιών προς τους καταναλωτές.

19. Για τις αλλαγές αυτές και τη σημασία τους βλέπε στο Cedefop (2014).

Αυξανόμενες υπήρξαν και οι απαιτήσεις για απασχολούμενους στην παροχή υπηρεσιών (διάγραμμα 6B), αποτέλεσμα της ταχείας επέκτασης του τριτογενούς τομέα στην περίοδο ανόδου της οικονομίας και της ηπιότερης μείωσής του, συγκριτικά με το δευτερογενή, την περίοδο της κρίσης. Οι απαιτήσεις σε υπαλλήλους γραφείου ακολούθησαν, μέσα από περιορισμένες διακυμάνσεις, ανοδική τάση, που ανακόπηκε την περίοδο της κρίσης και σημαντική μείωση έκτοτε, με οριακή ανάκαμψη το τελευταίο έτος, γεγονός που οφείλεται στις γενικότερες οικονομικές διεργασίες και στις τεχνολογικές εξελίξεις που λαμβάνουν χώρα στο πεδίο οργάνωσης των υπηρεσιών γραφείου. Η μείωση των γυναικών ήταν χαμηλότερη (-17,6%) σε σχέση με τους άνδρες (-20,5%), γεγονός που ενίσχυσε περαιτέρω (58,0% το 2015) τον γυναικείο χαρακτήρα του επαγγέλματος.

Η διαρκής μείωση των απαιτήσεων σε αγροτικά επαγγέλματα (διάγραμμα 6Γ) ήταν αποτέλεσμα του εκσυγχρονισμού του τομέα, των υφιστάμενων εγχώριων και ευρωπαϊκών πολιτικών και της ηλικιακής διάρθρωσης των απασχολούμενων σε αυτόν. Ο ρυθμός μείωσης των απαιτήσεων περιορίστηκε τα τελευταία χρόνια και σε συνδυασμό με τη συνεχιζόμενη αποχώρηση μέρους του ανθρώπινου δυναμικού λόγω συνταξιοδότησης, ενδέχεται να σηματοδοτεί μια ηλικιακή αναδιάρθρωση μέσα από την ενίσχυση της παρουσίας των νέων αγροτών. Άνδρες και γυναίκες μειώθηκαν με παρόμοιους ρυθμούς (-36,7% και -37,9% αντίστοιχα), έτσι ώστε η κατά φύλο διάρθρωσή τους να παραμείνει περίπου αναλλοίωτη, με τους άνδρες σήμερα να υπερτερούν (58,4%) έναντι των γυναικών (41,6%).

Στο χώρο των τεχνικών επαγγελμάτων οι απαιτήσεις για τεχνίτες μειώθηκαν σημαντικά (διάγραμμα 6Δ) λόγω της αποβιομηχάνισης της ελληνικής οικονομίας, που έγινε πιο έντονη στην περίοδο της κρίσης αλλά και της συρρίκνωσης του τομέα των κατασκευών. Η σταθερότητα της παρουσίας των χειριστών βιομηχανικών εγκαταστάσεων στη περίοδο ανόδου της οικονομίας ενδέχεται να υποδηλώνει την ένταξή τους στον πυρήνα των βιομηχανικών δραστηριοτήτων, γεγονός που, στο μέτρο που ίσχυε, δεν υπήρξε ικανό να διατηρήσει την παρουσία τους στην απασχόληση και την περίοδο της κρίσης. Η μείωσή τους ωστόσο υπήρξε ηπιότερη σε σχέση με αυτή των τεχνιτών. Τέλος οι απαιτήσεις για ανειδίκευτους εργάτες παρουσίασαν ελαφρά αύξηση την περίοδο της ανόδου της οικονομίας, μείωση την περίοδο της κρίσης και ελαφρά ανάκαμψη τα δύο τελευταία χρόνια. Στους τεχνίτες οι γυναίκες μειώθηκαν ταχύτερα (-57,2%) από ότι οι άνδρες (-45,5%) περιορίζοντας περαιτέρω την ήδη χαμηλή συμμετοχή τους (10,6%) σε αυτούς. Στους

χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων άνδρες και γυναίκες μειώθηκαν με παρόμοιους ρυθμούς (-33,8% και -32,6% αντίστοιχα) διατηρώντας αναλλοίωτο τον ανδρικό χαρακτήρα του επαγγέλματος, ενώ στους ανειδίκευτους εργάτες, οι γυναίκες αυξήθηκαν σημαντικά (24,1%) συγκριτικά με τους άνδρες (0,1%), αυξάνοντας περαιτέρω τη συμμετοχή τους (56,6%) στην ανειδίκευτη εργασία.<sup>20</sup>

### 3.2 Οι απαιτήσεις του παραγωγικού συστήματος για αναλυτικά επαγγέλματα

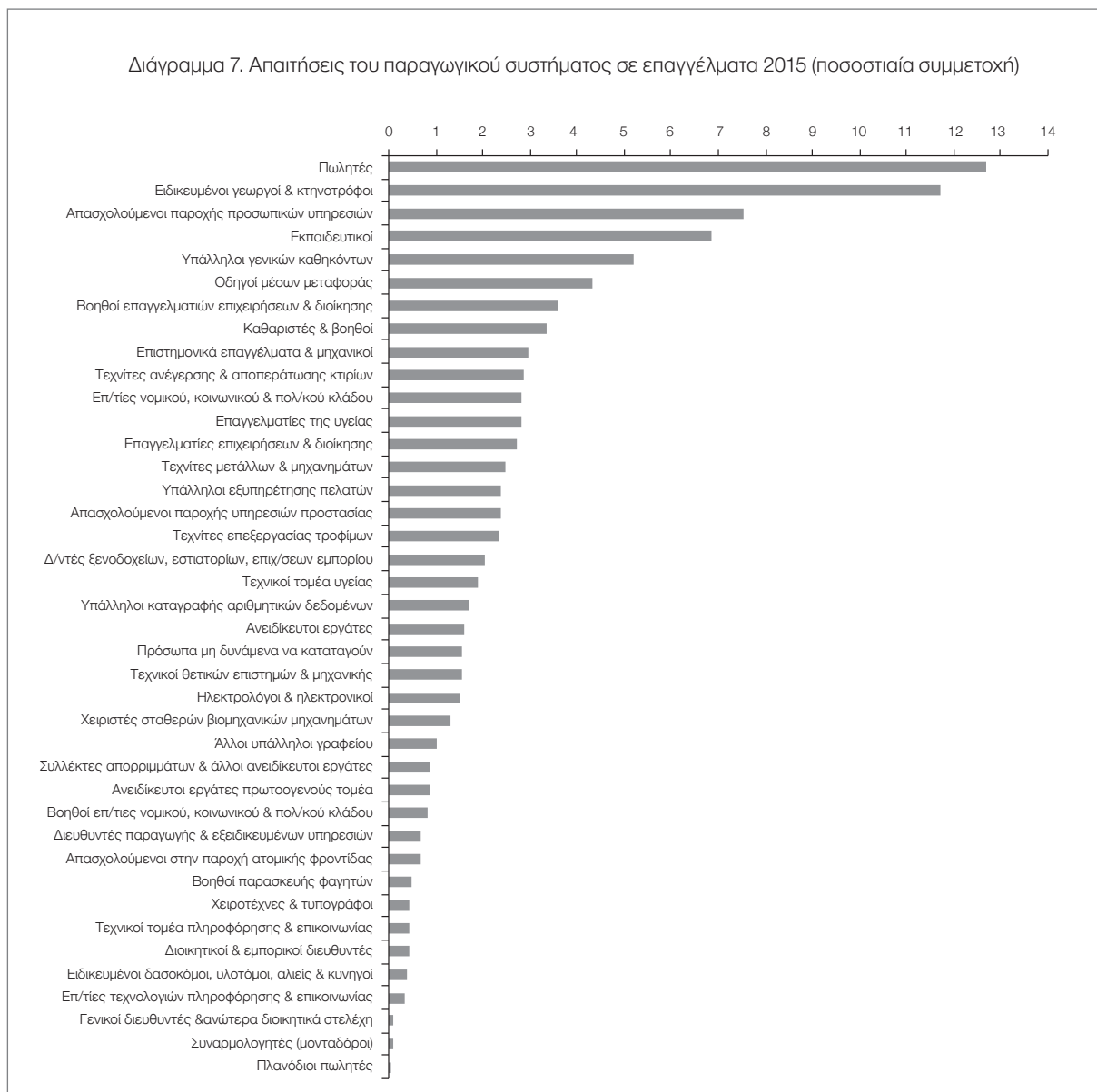
Το 2000 οι υψηλότερες απαιτήσεις του παραγωγικού συστήματος αφορούσαν σε γεωργούς πολυκαλλιεργητές, που μαζί με τις άλλες κατηγορίες του αγροτικού τομέα (γεωργοί ειδικευμένοι σε ετήσια καλλιέργεια, κτηνοτρόφοι, πτηνοτρόφοι, γεωργοί ειδικευμένοι στην καλλιέργεια δένδρων, αλιείς και δασοκόμους και υλοτόμους) κάλυπταν συνολικά το 17,0% του συνόλου των απαιτήσεων. Ακολουθούσαν οι υπάλληλοι γραφείου (9,2%), οι διευθύνοντες επιχειρηματίες και προϊστάμενοι μικρών επιχειρήσεων (8,6%), οι τεχνίτες ανέγερσης και αποπεράτωσης κτιρίων (6,4%), τα μοντέλα, πωλητές και συναφή επαγγέλματα (6,0%), οι απασχολούμενοι στην παροχή προσωπικών υπηρεσιών, (5,4%) οι εκπαιδευτικοί (5,2%), οι οδηγοί μέσων μεταφοράς (5,2%), με τις υπόλοιπες κατηγορίες να έπονται συγκεντρώνοντας χαμηλότερα μερίδια. Οι υψηλές απαιτήσεις αφορούσαν κυρίως σε επαγγέλματα συνυφασμένα με την παροχή υπηρεσιών, με τους τεχνίτες ανέγερσης και αποπεράτωσης κτιρίων να είναι το μόνο αμιγώς τεχνικό επάγγελμα ανάμεσά τους και τους οδηγούς μέσων μεταφοράς, επάγγελμα συνυφασμένο τόσο με το δευτερογενή όσο και τον τριτογενή τομέα.<sup>21</sup>

Το 2015 οι απαιτήσεις του παραγωγικού συστήματος ήταν σημαντικά διαφοροποιημένες (διάγραμμα 7), μέσα κυρίως από την περαιτέρω ενίσχυση των επαγγελμάτων των υπηρεσιών και τη μείωση των αγροτικών και τεχνικών επαγγελμάτων. Η σημαντική υποχώρηση της βιομηχανίας και των κατασκευών και η περιορισμένη μείωση του πρωτογενούς τομέα καθόρισαν τις απαιτήσεις αυτές. Έτσι, γεωργοί και κτηνοτρόφοι, μαζί με τους δασοκόμους, υλοτόμους, αλιείς και τους ανειδίκευτους εργάτες του πρωτογενούς τομέα συγκέντρωσαν συνολικά το 13,0% των απαιτήσεων. Οι τεχνίτες ανέγερσης και αποπεράτωσης

20. Η σημαντική αυτή αύξηση της ανειδίκευτης εργασίας στις γυναίκες αναμένεται να συνδέεται και με την επικράτηση του φαινομένου του επιπρόσθετου εργαζόμενου, που οδηγεί γυναίκες από το νοικοκυριό στην αγορά εργασίας.

21. Βλέπε ενδεικτικά στο Ευστράτογλου κ.α. (2011).





κτιρίων κάλυπταν το 2,9%, ενώ στο σύνολό τους οι τεχνικές επαγγελματικές κατηγορίες<sup>22</sup> λιγότερο από το 12,0%. Το παραγωγικό σύστημα της χώρας, αποτελούμενο στη μεγάλη του πλειονότητα από υπηρεσίες, διαμορφώνει υψηλές απαιτήσεις για πωλητές (12,7%), απασχολούμενους στην παροχή υπηρεσιών (7,5%), εκπαιδευτικούς (6,9%), υπαλλήλους γενικών καθηκόντων (5,2%) και σε μικρότερο βαθμό, άλλα τεχνικά επαγγέλματα. Τα επιστημονικά

επαγγέλματα, πέραν των εκπαιδευτικών (επιστημονικά επαγγέλματα και μηχανικοί, επαγγελματίες του νομικού, κοινωνικού και πολιτιστικού κλάδου, επαγγελματίες υγείας, επαγγελματίες επιχειρήσεων και διοίκησης), καλύπτοντας το 10,5% των συνολικών απαιτήσεων συνιστούν μια ιδιαίτερη κατηγορία, που λόγω της διάρθρωσής του, βρίσκουν διέξοδο, εν πολλοίς, στο χώρο της αυτοαπασχόλησης.

22. Τεχνίτες μετάλλων, μηχανημάτων και συναφή επαγγέλματα, τεχνίτες επεξεργασίας τροφίμων, τεχνικοί τομέα υγείας, τεχνικοί θετικών επιστημών και μηχανικής, ηλεκτρολόγοι, ηλεκτρονικοί, χειριστές σταθερών βιομηχανικών εγκαταστάσεων, χειροτέχνες και τυπογράφοι, τεχνικοί τομέα πληροφόρησης & επικοινωνίας, συναρμολογητές

Η διαφορετική αυτή διάρθρωση των επαγγελμάτων το 2015 ήταν το αποτέλεσμα μεταβολών στις απαιτήσεις του παραγωγικού συστήματος. Τρεις είναι οι βασικοί παράγοντες που αναμένεται να επέδρασαν σε αυτές. Ο πρώτος αφορά στη ζήτηση για αγαθά και υπηρεσίες και στην ανάπτυξη του εξωτερικού εμπορίου, που αναμένεται να άσκησε τις πιο σημαντικές επιδράσεις, ο δεύτερος στο εκπαιδευτικό επίπεδο του ανθρώπινου δυναμικού και στη μετανάστευση, που εφοδίασε το παραγωγικό σύστημα με το απαραίτητο εργατικό δυναμικό και ο τρίτος στις ρυθμίσεις των αγορών και ειδικότερα των αγορών εργασίας.<sup>23</sup> Η τεχνολογία αναμένεται να άσκησε τις επιδράσεις της περισσότερο στα επαγγέλματα εκείνα, που τα καθήκοντά τους μπορούσαν να αντικατασταθούν με μεγαλύτερη ευχέρεια από τη χρήση Η/Υ. Ως προς τις πρόσφατες ρυθμίσεις σε μια σειρά από επαγγέλματα,<sup>24</sup> που επιβλήθηκαν μέσα από πολιτικές των μνημονίων, και ανεξάρτητα από το κατά πόσο μπορεί να θεωρηθούν (ή όχι) οικονομικά απαραίτητες, τα επαγγέλματα, συνιστώντας θεμελιώδεις κοινωνικές κατηγορίες που διασφαλίζουν και κατοχυρώνουν τα συμφέροντα των εργαζομένων, απαιτούν ρυθμίσεις, ώστε να μη καταλήγουν έρμαια στις ανεξέλεγκτες δυνάμεις των αγορών. Ρυθμίσεις που μπορούν και πρέπει να προκύψουν μέσα από την αποκατάσταση του πραγματικού κοινωνικού διαλόγου, αναβάθμιση και αποκατάσταση του ρόλου των κοινωνικών εταιρών και των συλλογικών διαπραγματεύσεων. Κατά συνέπεια απαιτείται μια ισορροπία ανάμεσα στις ρυθμίσεις προστασίας και διευκόλυνσης της πρόσβασης στα επαγγέλματα, που αναμένεται να επιδρούν τόσο στην αύξηση της απασχόλησης όσο και στη βελτίωση της παραγωγικότητας, καθώς εκτιμάται (Κώτση κ.α., 2015), ότι οι νεοεισερχόμενοι θα πρέπει να είναι πιο αποδοτικοί, προκειμένου να ανταγωνισθούν τις ήδη υφιστάμενες επιχειρήσεις.

Στο διάστημα 2000-2010, επαγγέλματα που απαιτούσαν υψηλά εκπαιδευτικά προσόντα, (φυσικοί και μαθηματικοί, τεχνολόγοι και τεχνικοί βοηθοί βιολογίας και υγείας και νομικοί), αυξήθηκαν σημαντικά, όπως και οι πλανόδιοι πωλητές και οικιακοί βοηθοί, επαγγέλματα που απαιτούσαν χαμηλά εκπαιδευτικά προσόντα. Αυξημένες απαιτήσεις, σε χαμηλότερο βαθμό, υπήρξαν και για ένα ευρύ φάσμα επαγγελμάτων, η πλειονότητα των οποίων απαιτούσε ενδιάμεσα εκπαιδευτικά προσόντα. Μειωμένες ήταν οι

απαιτήσεις για αγροτικά επαγγέλματα, λόγω της μείωσης του πρωτογενούς τομέα, για χειριστές μηχανών και τεχνίτες κλωστοϋφαντουργίας, λόγω μείωσης του κλάδου τους και σε μικρότερο βαθμό για άλλα τεχνικά επαγγέλματα<sup>25</sup> που σηματοδοτούν την περαιτέρω αποβιομηχάνιση της οικονομίας.

Οι εξελίξεις αυτές παρέχουν ενδείξεις μιας πόλωσης των επαγγελμάτων, φαινόμενο με σημαντικές οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες, που αναδεικνύεται μέσα από τη ταχύτερη αύξηση των ανώτερων και κατώτερων επαγγελμάτων, σε βάρος των ενδιάμεσων επαγγελμάτων.<sup>26</sup> Η πόλωση αυτή, πέραν των άλλων, υποδηλώνει την εντονότερη επίδραση της τεχνολογίας στα ενδιάμεσα επαγγέλματα, όπου οι δυνατότητες υποκατάστασης ανθρώπινου δυναμικού από μηχανές (ή από οργανωτικού χαρακτήρα παρεμβάσεις) είναι περισσότερες λόγω του επαναλαμβανόμενου χαρακτήρα των εργασιακών τους καθηκόντων. Μη επαναλαμβανόμενα εργασιακά καθήκοντα εντοπίζονται, σε μεγαλύτερο βαθμό, στα άκρα της επαγγελματικής ιεραρχίας, δηλαδή στα ανώτερα και κατώτερα επαγγέλματα. Η υποκατάσταση ανθρώπινου δυναμικού από μηχανές είναι πιο περιορισμένη στα ανώτερα και επιστημονικά επαγγέλματα, στις διευθυντικές θέσεις και στις θέσεις ευθύνης, όπου τα καθήκοντα απαιτούν συνδυασμό τεχνικών και κοινωνικών δεξιοτήτων,<sup>27</sup> αλλά και στα κατώτερα επαγγέλματα, που η άσκηση των καθηκόντων τους απαιτεί την πρόσωπο με πρόσωπο παρουσία και την εξατομικευμένη παροχή υπηρεσιών.

Στην περίοδο 2011-2015, η συνεχιζόμενη ύφεση της οικονομίας περιόρισε σημαντικά τις απαιτήσεις για τεχνικά επαγγέλματα (τεχνίτες ανέγερσης και αποπεράτωσης κτιρίων, συναρμολογητές, μονταδόροι, τεχνικοί θετικών

25. Μεταλλωρύχοι, λατόμοι, χειριστές μηχανών παραγωγής χημικών προϊόντων, τεχνίτες ακριβείας, χειροτέχνες, τυπογράφοι, μηχανικοί, εφαρμοστές και συντηρητές μηχανών, τεχνίτες επεξεργασίας τροφίμων, χύτες μετάλλων συγκολλητές, και τεχνίτες επεξεργασίας ξύλου, επιπλοποιούς και συναφή επαγγέλματα.

26. Η αναφορά σε ανώτερα, ενδιάμεσα και κατώτερα επαγγέλματα γίνεται στη βάση του εκπαιδευτικού επιπέδου και των αποδοχών τους, χωρίς καμία άλλο είδους αξιολογική κρίση. Για την πόλωση των επαγγελμάτων στην Ελλάδα βλέπε στο Ευστράτογλου (2013), για τις χώρες της Ε.Ε στο Cedefop (2011) και για τις ΗΠΑ στο Kalleberg (2013). Ειδικότερα για τη χώρα μας, με δεδομένα το υψηλό ποσοστό απασχολούμενων με σχετικά κακές συνθήκες και στα ανώτερα επαγγέλματα, τις de facto κακές εργασιακές συνθήκες στα κατώτερα επαγγέλματα και τις ιδιαίτερες δυσχέρειες μετάβασης από ενδιάμεσα σε ανώτερα επαγγέλματα, η πόλωση των επαγγελμάτων αναμένεται να ευνοεί ένα περιορισμένο τμήμα του ανθρώπινου δυναμικού.

27. Για το ρόλο των τεχνικών και κοινωνικών δεξιοτήτων σε συνάρτηση με την επέκταση των ευέλικτων συστημάτων παραγωγής βλέπε στο Ευστράτογλου (2005).

23. Βλέπε μεταξύ άλλων στο Oesch (2013) και στην εκεί παρουσιαζόμενη βιβλιογραφία.

24. Βλέπε σχετικά στην εργασία των Κώτση κ.α. (2015) στις εκθέσεις του ΚΕΠΕ.

επιστημών και μηχανικής, χειριστές σταθερών βιομηχανικών μηχανημάτων και εξοπλισμού), για επαγγέλματα των υπηρεσιών (άλλοι υπάλληλοι γραφείου, διευθυντές ξενοδοχείων, εστιατορίων και επιχειρήσεων εμπορίου, καθαριστές βοηθοί), υποδηλώνοντας την επέκταση της κρίσης και στο τομέα των υπηρεσιών, αλλά και για επαγγέλματα που συνδέονται και με τους δύο παραγωγικούς τομείς (διοικητικοί και εμπορικοί διευθυντές, διευθυντές παραγωγής και εξειδικευμένων υπηρεσιών, επαγγελματίες τομέα πληροφόρησης και επικοινωνίας). Και την περίοδο αυτή μικρότερες απώλειες εμφάνισε ένας αριθμός επαγγελματιών που κάλυπτε όλο το φάσμα της οικονομικής δραστηριότητας.

Μέσα στην κρίση κατόρθωσαν να αυξήσουν την απασχόλησή τους τα επαγγέλματα υγείας, οι απασχολούμενοι στην παροχή προσωπικής φροντίδας, επαγγέλματα που συνδέονται στενά με την αντιμετώπιση των συνεπειών της κρίσης καθώς και οι απασχολούμενοι στην παροχή προσωπικών υπηρεσιών,<sup>28</sup> οι πλανόδιοι πωλητές, οι συλλέκτες απορριμμάτων και άλλοι ανειδίκευτοι εργάτες, οι υπάλληλοι εξυπηρέτησης πελατών και οι βοηθοί επαγγελματιών επιχειρήσεων και διοίκησης. Η μοναδική αμιγώς τεχνική επαγγελματική κατηγορία ήταν οι χειροτέχνες, τυπογράφοι, η οριακή αύξηση των οποίων, υποδηλώνει περισσότερο σταθερότητα παρά τάση αύξησης.<sup>29</sup>

#### 4. Παραγωγικό σύστημα και ανεργία στα επαγγέλματα

Το 2000 η ανεργία ανέρχόταν σε 519.741 άτομα ή ποσοστό 11,3%, εκ των οποίων οι 207.500 ήταν άνδρες (ποσοστό ανεργίας 7,4%) και οι 312.200 γυναίκες (ποσοστό ανεργίας 17,0%). Από αυτούς το 52,7% αφορούσε σε νεοεισερχόμενους, αναδεικνύοντας τις σημαντικές

δυσχερείες πρόσβασης, κυρίως των νέων, στην αγορά εργασίας και στη δομή της απασχόλησης.<sup>30</sup> Υψηλότερο αριθμό ανέργων εμφάνιζαν επαγγέλματα που συνδέονταν στενά με τις υπηρεσίες (απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών, μοντέλα, πωλητές, υπάλληλοι γραφείου, πλανόδιοι πωλητές, οικιακοί βοηθοί), που στις περισσότερες περιπτώσεις εμφάνιζαν ταυτοχρόνως και υψηλά ποσοστά ανεργίας. Στα τεχνικά επαγγέλματα υψηλό αριθμό ανέργων εμφάνιζαν οι τεχνίτες υφαντουργίας και οι τεχνίτες ανέγερσης και αποπεράτωσης κτιρίων, με πολύ υψηλά ποσοστά ανεργίας οι πρώτοι (17,7%) και σχετικά χαμηλά (5,4%) οι δεύτεροι. Υψηλά επίσης ποσοστά ανεργίας εμφάνιζαν και οι συναρμολογητές – μονταδόροι (22,2%), οι χειριστές μηχανών παραγωγής ειδών διατροφής (17,7%), οι τεχνίτες επεξεργασίας τροφίμων (10,1%), οι ανειδίκευτοι εργάτες πρωτογενούς (23,1%) και δευτερογενούς (12,6%) τομέα και οι πλανόδιοι πωλητές και οικιακοί βοηθοί (10,8%). Εξαιρετικά χαμηλά ποσοστά ανεργίας εμφάνιζαν τα αγροτικά επαγγέλματα, που συνιστούν ιδιαίτερες περιπτώσεις, οι νομικοί (0,4%), οι διευθύνοντες και ανώτερα στελέχη μεγάλων επιχειρήσεων (1,3%), οι αρχιτέκτονες, μηχανικοί και συναφή επαγγέλματα (1,6%) και οι τεχνολόγοι και τεχνικοί βοηθοί της βιολογίας και υγείας (1,6%), με τα υπόλοιπα επιστημονικά επαγγέλματα να εμφανίζουν χαμηλά ποσοστά ανεργίας, παρέχοντας ενδείξεις της ύπαρξης μιας ανεργίας τριβής.

Το 2015 η ανεργία ανέρχόταν σε 1.180.100 άτομα ή ποσοστό 24,6%, εκ των οποίων οι 573.300 ήταν άνδρες (ποσοστό ανεργίας 21,5%) και οι 606.800 γυναίκες (ποσοστό ανεργίας 28,3%).<sup>31</sup> Από αυτούς οι 361.334 ήταν νεοεισερχόμενοι, αναδεικνύοντας τη διατήρηση των δυσχερειών πρόσβασης κυρίως των νέων στην αγορά εργασίας, που ωστόσο το 2015 κάλυπταν μικρότερο μερίδιο (30,6%) της συνολικής ανεργίας συγκριτικά με το 2000 (52,7%), χωρίς αυτό να υποδηλώνει βελτίωση στη πρόσβασή τους στην απασχόληση, αλλά περισσότερο την επέκταση των δυσχερειών στο σύνολο του εργατικού δυναμικού. Παρά το γεγονός ότι ο προσδιορισμός του χαρακτήρα της ανεργίας δεν είναι ευχερής και απαιτεί ειδική μελέτη, μια σειρά από ενδείξεις, με ισχυρότερη αυτή

28. Και τα τρία αυτά επαγγέλματα χαρακτηρίζονται ως δυναμικά από το μηχανισμό διάγνωσης των αναγκών της αγοράς εργασίας (Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης και ΕΙΕΑΔ, 2016), ενώ οι Danchev, Pavlou and Costarakos (2014) εκτιμούν ότι θα αυξάνουν την απασχόλησή τους μέχρι το 2020.

29. Σε πιο αναλυτικό επίπεδο (τριψήφιο κωδικό επαγγέλματος), σχετικά μεγάλα (ως προς την απασχόληση) επαγγέλματα που αύξησαν την απασχόλησή τους μέσα στην κρίση ήταν οι σερβιτόροι, οι μηχανικοί, οι τεχνίτες επεξεργασίας τροφίμων, οι υπάλληλοι πληροφόρησης πελατών, οι δάσκαλοι πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και οι κτηνοτρόφοι, ενώ μικρότερα (ως προς την απασχόληση) επαγγέλματα που ωστόσο εμφάνισαν υψηλούς ρυθμούς αύξησης ήταν οι νοσηλεύτες και μαίες, οι καθαριστές οχημάτων και παραθύρων, οι εργάτες της μεταποίησης, οι ανειδίκευτοι χειρώνακτες εργάτες και μικροεπαγγελματίες, οι παιδοκόμοι και βοηθοί δασκάλων, οι πλανόδιοι πωλητές και οι ταμίες και υπάλληλοι έκδοσης εισιτηρίων.

30. Τούτο, εκτός των άλλων, αναδεικνύει συμπεριφορές των εργοδοτών αναφορικά με τους νεοεισερχόμενους, αλλά και καταστάσεις του εκπαιδευτικού συστήματος. Η απουσία μιας ορθολογιστικής σχέσης ανάμεσα τους δημιουργεί περιορισμένη πληροφόρηση για τους χώρους εργασίας και καχυποψίες από την πλευρά των εργοδοτών.

31. Η οικονομική κρίση έπληξε περισσότερο τους άνδρες συγκριτικά με τις γυναίκες καθώς κλάδοι στους οποίους υπερτερούσαν οι άνδρες (μεταποίηση και κατασκευές) είχαν τις μεγαλύτερες απώλειες, ενώ το κλείσιμο μεγάλου αριθμού επιχειρήσεων, με απολύσεις του συνόλου του προσωπικού, λειτούργησε σε βάρος των ανδρών.

της απουσίας κενών θέσεων εργασίας, κατατείνουν στο να θεωρηθεί η ανεργία ως κυκλική.<sup>32</sup> Ανεργία που προέκυψε όχι από περιορισμό της απασχόλησης σε κλάδους που δεν διέθεταν το κατάλληλο ανθρώπινο δυναμικό, αλλά από τη συρρίκνωση της ζήτησης, ως αποτέλεσμα των πολιτικών λιτότητας και εσωτερικής υποτίμησης. Κατά συνέπεια και με δεδομένη την αποτυχία των πολιτικών αυτών,<sup>33</sup> η μείωση της ανεργίας απαιτεί την εγκατάλειψη τους και την αντικατάστασή από πολιτικές τόνωσης των επενδύσεων και της ανάπτυξης, σε συνδυασμό με ενίσχυση της ζήτησης εργασίας.

Στα επαγγέλματα υψηλούς αριθμούς ανέργων εμφάνισαν οι πωλητές (127.076 άτομα), οι απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών, οι υπάλληλοι γενικών καθηκόντων, οι καθαριστές και βοηθοί, με τους τεχνίτες ανέγερσης και αποπεράτωσης κτιρίων, μοναδική τεχνική κατηγορία ανάμεσά τους (διάγραμμα 8), καθώς επίσης και οι υπάλληλοι εξυπηρέτησης πελατών, οι ανειδίκευτοι εργάτες του δευτερογενούς τομέα, οι εκπαιδευτικοί, οι τεχνίτες επεξεργασίας τροφίμων, οι βοηθοί επαγγελματιών επιχειρήσεων και διοίκησης, οι τεχνίτες μετάλλων, μηχανημάτων, με τα υπόλοιπα επαγγέλματα να εμφανίζουν χαμηλότερους αριθμούς. Σε ποσοστιαία βάση πολύ υψηλά ποσοστά ανεργίας εμφάνισαν οι πλανόδιοι πωλητές και τα πρόσωπα που παρέχουν μικρο-υπηρεσίες (44,4%), οι τεχνίτες ανέγερσης και αποπεράτωσης κτιρίων (44,4%), οι συλλέκτες απορριμμάτων και άλλοι ανειδίκευτοι εργάτες (40,4%), οι ανειδίκευτοι εργάτες του δευτερογενούς τομέα (31,4%), οι άλλοι υπάλληλοι γραφείου (28,8%), οι απασχολούμενοι στην παροχή ατομικής φροντίδας (27,3%), οι καθαριστές και βοηθοί (27,1%), επαγγέλματα ανειδίκευτων ή χαμηλής εξειδίκευσης εργαζομένων, που στη μεγάλη τους πλειονότητα, απαιτούν χαμηλά εκπαιδευτικά προσόντα και δεξιότητες, γεγονός που τους κάνει ιδιαίτερα ευάλωτους στις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης. Τα χαμηλότερα ποσοστά ανεργίας εμφάνισαν οι δασοκόμοι, υλοτόμοι, αλιείς (1,7%), οι γεωργοί, κτηνοτρόφοι (2,3%), κατηγορίες του πρωτογενούς τομέα με εξαιρετικά περιορισμένη μισθωτή απασχόληση, οι επαγγελματίες του τομέα υγείας (4,8%), οι επαγγελματίες του τομέα τεχνολογιών πληροφόρησης και επικοινωνίας (5,6%) και οι διευθυντές παραγωγής και εξειδικευμένων υπηρεσιών (6,2%).

Και στις δύο χρονικές περιόδους της ανάλυσης η πλειονότητα των επαγγελματιών εμφάνισαν αύξηση της ανεργίας, με ένα πολύ μικρό αριθμό, να τη μειώνει. Οι ρυθμοί μεταβολής ήσαν υψηλότεροι την περίοδο 2000-2010, χωρίς αυτό να σηματοδοτεί βελτίωση στην περίοδο 2011-2015, καθώς η βάση μέτρησης της ανεργίας στη περίοδο αυτή ήταν υψηλότερη και οι χαμηλότεροι ρυθμοί μεταβολής σηματοδοτούσαν υψηλότερους αριθμούς ανέργων. Στην περίοδο 2000-2010 μείωση της ανεργίας εμφάνισαν οι τεχνίτες υφαντουργίας και συναφή επαγγέλματα, οι χειριστές μηχανών κλωστούφαντουργίας,<sup>34</sup> οι τεχνίτες ακριβείας – τυπογράφοι, οι τεχνίτες επεξεργασίας τροφίμων, επάγγελμα που σχετίζεται με το μεγαλύτερο ως προς την απασχόληση κλάδο της ελληνικής μεταποίησης και οι ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς. Ιδιαίτερα υψηλούς ρυθμούς αύξησης εμφάνισαν τα επιστημονικά, καλλιτεχνικά και συναφή επαγγέλματα, τα τεχνικά επαγγέλματα<sup>35</sup> καθώς και επαγγέλματα των υπηρεσιών (απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών προστασίας, υπάλληλοι γραφείου, πλανόδιοι πωλητές και οικιακοί βοηθοί). Στην περίοδο της κρίσης (2011-2015) ιδιαίτερα υψηλούς ρυθμούς αύξησης της ανεργίας εμφάνισαν κυρίως επαγγέλματα των υπηρεσιών,<sup>36</sup> οι γεωργοί, κτηνοτρόφοι, αλιείς και δασοκόμοι, των οποίων ωστόσο το ποσοστό ανεργίας τους παραμένει ιδιαίτερα περιορισμένο και οι τεχνίτες τομέα πληροφόρησης και επικοινωνίας. Τα υπόλοιπα επαγγέλματα εμφάνισαν ρυθμούς μεταβολής που κυμάνθηκαν μεταξύ του 2,2% (τεχνίτες επεξεργασίας τροφίμων, ποτών και καπνού) και του 67,5% (χειροτέχνες τυπογράφοι). Στον αντίποδα μείωση της ανεργίας εμφάνισαν οι συναρμολογητές-μονταδόροι, οι επαγγελματίες του τομέα τεχνολογίας, πληροφοριών και επικοινωνίας, οι τεχνικοί θετικών επιστημών και μηχανικής, οι ανειδίκευτοι εργάτες του δευτερογενούς τομέα και οι χειριστές σταθερών βιομηχανικών εγκαταστάσεων, χωρίς αυτό να υποδηλώνει αναγκαστικά θετικές εξελίξεις, καθώς η μείωση αυτή δεν οφείλεται σε αύξηση της απασχόλησής τους, αλλά σε μείωση του εργατικού τους δυναμικού, που σηματοδοτεί, σε πολλές περιπτώσεις, μια συρρίκνωση της συμμετοχής του επαγγέλματος στην παραγωγική διαδικασία.

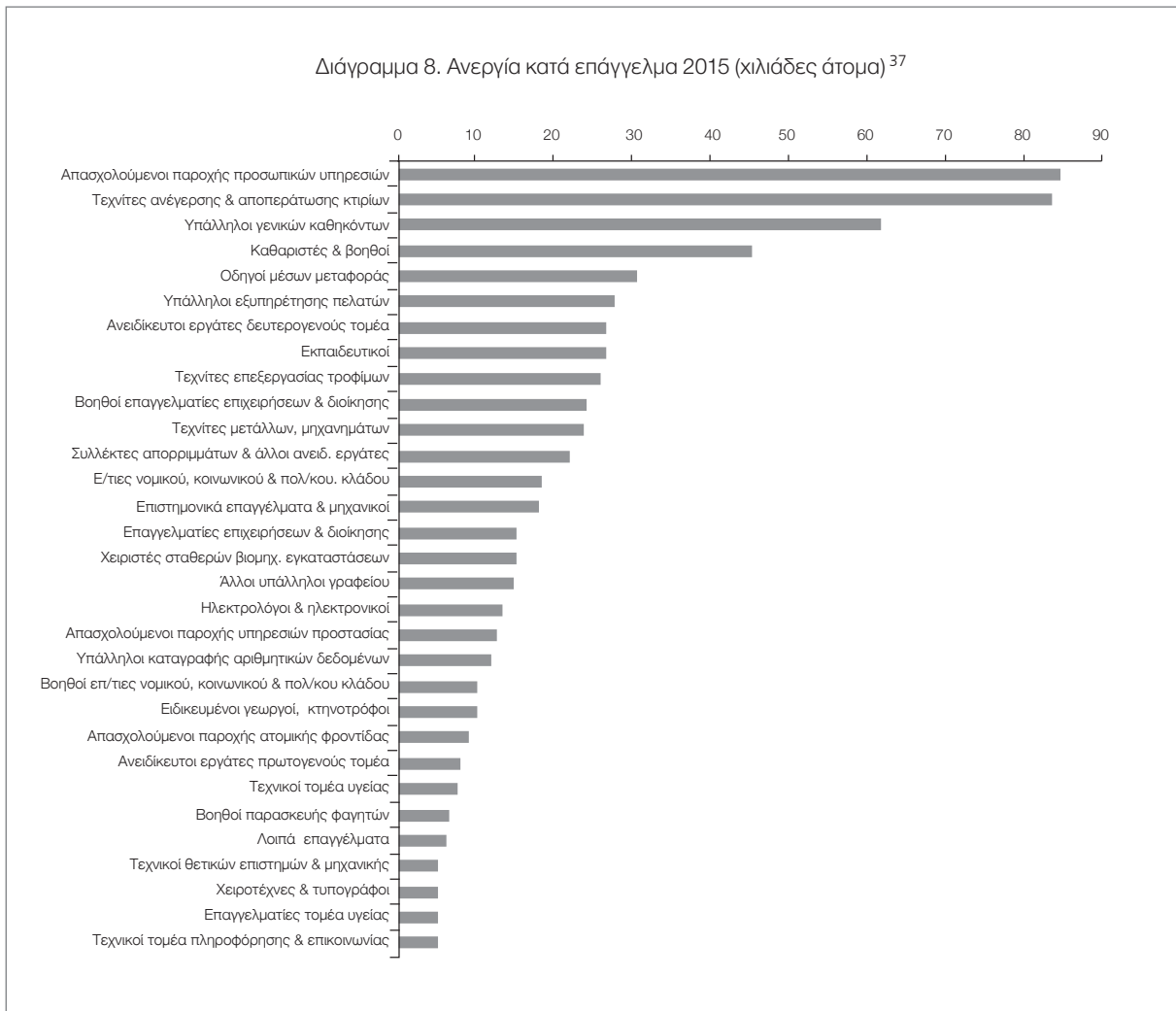
32. Για μια εκτίμηση του χαρακτήρα της ανεργίας στην Ελλάδα, στην προ της κρίσης περίοδο, βλέπε μεταξύ άλλων στο Ευστράτογλου (2009). Ειδικότερα για τις περιόδους της κρίσης έχει επισημανθεί (Levine 2013, Diamond 2013) ότι ακόμη και αν η κρίση οδηγεί σε διαρθρωτική ανεργία η κυκλική ανεργία αναμένεται να είναι ιδιαίτερα σημαντική.

33. Για την αποτυχία των πολιτικών αυτών και ειδικότερα για την αποτυχία τους να ενισχύσουν τις εξαγωγές βλέπε ενδεικτικά στο Ευστράτογλου και Αγναντόπουλος (2015).

34. Η μείωση της ανεργίας των οποίων δεν υποδηλώνει αναγκαστικά θετικές εξελίξεις γιατί συνοδεύεται από συρρίκνωση του εργατικού δυναμικού που απασχολείται σε αυτά.

35. Χειριστές μηχανών παραγωγής μεταλλικών και ορυκτών προϊόντων, τεχνίτες ανέγερσης και αποπεράτωσης κτιρίων, τεχνολόγοι και τεχνικοί βοηθοί της φυσικής, τεχνολόγοι και τεχνικοί βοηθοί βιολογίας και υγείας.

36. Πλανόδιοι πωλητές, διευθυντές ξενοδοχείων, εστιατορίων και επιχειρήσεων εμπορίου, επαγγελματίες της υγείας, επαγγελματίες επιχειρήσεων και διοίκησης, απασχολούμενοι στην παροχή ατομικής φροντίδας, συλλέκτες απορριμμάτων και άλλοι ανειδίκευτοι εργάτες, υπάλληλοι εξυπηρέτησης πελατών.

Διάγραμμα 8. Ανεργία κατά επάγγελμα 2015 (χιλιάδες άτομα)<sup>37</sup>

Συμπερασματικά διαπιστώνεται ότι η ανεργία αυξήθηκε στα τεχνικά επαγγέλματα ολόκληρη τη δεκαεπενταετία, λόγω κυρίως των αναδιարθρώσεων των κλάδων, της διαφοροποίησης της ζήτησης για αγαθά και υπηρεσίες και της τεχνολογίας, ενώ στα επιστημονικά και παροχής υπηρεσιών επαγγέλματα μειώθηκε την περίοδο πριν τη κρίση και αυξήθηκε σημαντικά μετά. Την αύξηση της ανεργίας σε πολλά επαγγέλματα δεν κατόρθωσε να περιορίσει ούτε η σημαντική επέκταση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης, που σε πολλές περιπτώσεις διαμόρφωσε συνθήκες περαιτέρω αύξησής της. Ειδικότερα στην περίοδο της κρίσης όπου η αύξηση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης

λειπούργησε σαν πολιτική μείωσης του κόστους εργασίας, στον αντίποδα μιας πολιτικής επενδύσεων και αύξησης της παραγωγικότητας, η αύξησή τους συνυπήρξε με την αύξηση της ανεργίας σε μεγάλο αριθμό κλάδων και επαγγελμάτων (Ευστράτογλου 2015).

37. Στο διάγραμμα δεν εμφανίζονται οι (52) πωλητές, λόγω του ύψους της ανεργίας τους καθώς και για λόγους αξιοπιστίας των δεδομένων, τα επαγγέλματα με ανεργία χαμηλότερη των 2.000 ατόμων, τα οποία αθροίζονται είτε στο κοντινότερο επάγγελμα, είτε συνολικά ως λοιπά επαγγέλματα.

## 5. Διαπιστώσεις – Προτάσεις

Στα δεκαπέντε χρόνια του νέου αιώνα, οι εξελίξεις στο ανθρώπινο δυναμικό σε συνδυασμό με τις απαιτήσεις του παραγωγικού συστήματος οδήγησαν στην αύξηση της συμμετοχής των ατόμων με υψηλά εκπαιδευτικά προσόντα, σε βάρος των ατόμων με χαμηλά. Η εξέλιξη αυτή συνδυάστηκε ωστόσο με την ύπαρξη υψηλής και παρατεταμένης ανεργίας, που μειώθηκε την περίοδο πριν τη κρίση και αυξήθηκε σημαντικά μετά, με την ύπαρξη σημαντικών δυσχερειών στην πρόσβαση των ατόμων στην απασχόληση και επιδείνωση των συνθηκών εργασίας. Οι δυσχέρειες στην πρόσβαση και οι δυσμενείς συνθήκες εργασίας δεν περιορίστηκαν στα άτομα με χαμηλά εκπαιδευτικά προσόντα αλλά επεκτάθηκαν και στα άτομα με υψηλά. Από την άλλη πλευρά καθώς το μεγαλύτερο μερίδιο αυτών που αποχώρησαν από την απασχόληση στην περίοδο της κρίσης, είτε μέσω συνταξιοδότησης, είτε μέσω απολύσεων, αφορούσε σε άτομα με χαμηλά εκπαιδευτικά προσόντα,<sup>38</sup> γίνεται φανερό ότι τα υψηλά ποσοστά ανεργίας των πτυχιούχων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης οφείλονται κυρίως στην αδυναμία πρόσβασης στην απασχόληση. Καθώς μάλιστα ο χρόνος μετάβασης από την εκπαίδευση στην απασχόληση είναι ιδιαίτερα μεγάλος μπορεί να υποστηριχθεί ότι το πτυχίο πανεπιστημίου δεν συνιστά επαρκές εφόδιο για μια ευχερή πρόσβαση στην απασχόληση, ακόμη και στη φάση ανόδου της οικονομίας, διαμορφώνει όμως μια μορφή ασπίδας προστασίας μέσα στην απασχόληση. Ωστόσο η ανεργία των ατόμων με υψηλά εκπαιδευτικά προσόντα, σε συνδυασμό με την υψηλή κάθετη αναντιστοιχία εκπαίδευσης – απασχόλησης υποδηλώνουν την αναγκαιότητα πιο αποτελεσματικής συνεργασίας του εκπαιδευτικού συστήματος με τους παραγωγικούς φορείς, με στόχο αφ' ενός μεν τη βελτίωση των παραγόμενων γνώσεων και δεξιοτήτων, αφ' ετέρου δε την αξιοποίηση τους από τους παραγωγικούς φορείς, με αύξηση της καινοτομίας, βελτίωση της παραγωγικότητας, δημιουργίας καλών θέσεων εργασίας και μείωσης της ανεργίας.

Στα επαγγέλματα οι εξελίξεις ακολούθησαν τις γενικότερες τάσεις της οικονομίας με μειώσεις στα αγροτικά και τεχνικά επαγγέλματα και αυξήσεις σε αυτά των υπηρεσιών. Στην φάση ανόδου της οικονομίας επιστημονικά επαγγέλματα και επαγγέλματα των υπηρεσιών αυξήθηκαν σημαντικά,

λόγω αυξήσεων στη ζήτηση για αγαθά και υπηρεσίες, τεχνολογικών εξελίξεων αλλά και λόγω της ανόδου του εκπαιδευτικού επιπέδου του πληθυσμού. Στη περίοδο της κρίσης το σύνολο σχεδόν των επαγγελματιών εμφάνισε μειώσεις, με εξαίρεση αυτά που συνδέονται με την αντιμετώπιση των συνεπειών της κρίσης αλλά και με επαγγέλματα των υπηρεσιών ανειδίκευτης εργασίας και χαμηλών εκπαιδευτικών προσόντων. Η συρρίκνωση της ζήτησης αναμένεται να συνιστά τον κύριο παράγοντα που ερμηνεύει τις μειώσεις της απασχόλησης στα επαγγέλματα και οι τεχνολογικές εξελίξεις και οι ρυθμίσεις των αγορών τις μεταβολές στη διάρθρωσή τους. Η ανεργία μειώθηκε στα επιστημονικά κυρίως επαγγέλματα στην περίοδο ανόδου της οικονομίας, αλλά αυξήθηκε στο σύνολο σχεδόν των επαγγελματιών την περίοδο της κρίσης, με εξαιρέσεις σε μερικά, που ωστόσο δεν σηματοδοτούν θετικές εξελίξεις αλλά περαιτέρω συρρίκνωσης της απασχόλησής τους.

Με γνώμονα τα παραπάνω και πέραν της ανάδειξης μιας γενικότερης αναπτυξιακής πολιτικής που θα στοχεύει στη διαμόρφωση ενός νέου παραγωγικού μοντέλου της χώρας, με έμφαση σε κλάδους υψηλής τεχνολογικής εξειδίκευσης και υψηλής έντασης δεξιοτήτων, στην αύξηση της απασχόλησης και στη μείωση της ανεργίας, μια σειρά από επί μέρους πολιτικές θα μπορούσαν να αφορούν σε:

- Βελτίωση της πρόσβασης των νεοεισερχόμενων και ειδικότερα των πτυχιούχων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην αγορά εργασίας και στη δομή της απασχόλησης.
- Μείωση της κάθετης και οριζόντιας αναντιστοιχίας εκπαίδευσης – απασχόλησης, με στόχο την τοποθέτηση του κατάλληλου ατόμου στην κατάλληλη θέση εργασίας, γεγονός που θα οδηγήσει σε βελτίωση της παραγωγικότητας της εργασίας.
- Διαφοροποίηση της συμπεριφοράς των εργοδοτών αναφορικά με τους τρόπους ένταξης και ενσωμάτωσης των ατόμων με υψηλά εκπαιδευτικά προσόντα και δεξιότητες στο παραγωγικό σύστημα.
- Αξιοποίηση ανθρώπινου δυναμικού με υψηλά εκπαιδευτικά προσόντα και δεξιότητες σε κλάδους του διεθνοποιημένου και ανταγωνιστικού τμήματος της ελληνικής οικονομίας.
- Βελτίωση της πρόσβασης στην αγορά εργασίας ατόμων με μεσαία και χαμηλά εκπαιδευτικά προσόντα, με παρεμβάσεις τόσο στο σκέλος της ζήτησης όσο και

38. Στο διάστημα 2008-2015 μόλις το 3,1% εξ αυτών αφορούσε αποφοίτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, το 8,5% αποφοίτους ανώτερης τεχνικής εκπαίδευσης και το υπόλοιπο (88,4%) αποφοίτους των μεσαίων και χαμηλών εκπαιδευτικών βαθμίδων. Τα μεγέθη αυτά αποτελούν το καθαρό αποτέλεσμα διεργασιών που έλαβαν χώρα στο διάστημα αυτό.

στο σκέλος της προσφοράς, καθιστώντας τα σχετικά προγράμματα περισσότερο ευέλικτα και ελκυστικά.

■ Επαγγελματική κινητικότητα για ανέργους παραγωγικών ηλικιών (50-65 ετών) ειδικότερα σε περιόδους που η δημοσιονομική συγκυρία καθιστά ανέφικτη την πρόωρη συνταξιοδότησή τους.

■ Ρυθμίσεις διευκόλυνσης της πρόσβασης σε συγκεκριμένα επαγγέλματα, που αναμένεται να συμβάλλουν στη μείωση της ανεργίας, σε συνδυασμό με την προστασία των ατόμων από τις ανεξέλεγκτες δυνάμεις των αγορών εργασίας.

■ Προώθηση ενός ευρύτερου μεταρρυθμιστικού σχεδίου βασισμένου στα αποτελέσματα ενός πραγματικού κοινωνικού διαλόγου, της αναβάθμισης και αποκατάστασης του ρόλου των κοινωνικών εταίρων και των συλλογικών διαπραγματεύσεων.



## Βιβλιογραφία

- Βαλυράκης, Σ., Μουρίκη, Α., Μπαμπανάσης, Σ., Μαραβέγιας, Ν. (επ). (2014). Από την κρίση στην ανάπτυξη. Σε αναζήτηση νέων αναπτυξιακών μοντέλων για την Ελλάδα και τον Ευρωπαϊκό Νότο. Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Ίδρυμα Friedrich Ebert, Εκδόσεις Παπαζήση
- Γιαννίσης, Τ. (επ). (2008). Σε αναζήτηση του ελληνικού μοντέλου ανάπτυξης. Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Εκδόσεις Παπαζήση
- Cedefop (2016). Skills Panorama. Matching skills and jobs.
- Cedefop, (2014). Coping with changes in international occupational classifications of sectors and occupations. Research Paper, No 43.
- Cedefop, (2011). Labour market polarization and the elementary occupations in Europe. Blip or long term trend? Research Paper, No. 9.
- Danchev, S., Pavlou, G., Kostarakos, I. (2014a). Input – Output Analysis of Sectoral Labor Dynamism. In Petrakis, P. (ed). The rebirth of the Greek Labor Market. Palgrave, Macmillan
- Danchev, S., Pavlou, G., Kostarakos, I. (2014b). Input – Output Analysis of the Medium – Term Demand of Occupations in the Greek Economy. In Petrakis, P. (ed). The rebirth of the Greek Labor Market. Palgrave, Macmillan
- Diamond, P. (2013). Cyclical Unemployment, Structural Unemployment. Working Papers, No. 13-x. Federal Reserve Bank of Boston.
- Ευστράτογλου, Α. (2015). Οικονομική κρίση, ευέλικτες μορφές απασχόλησης και παραγωγικότητα στους κλάδους της ελληνικής οικονομίας. ΙΝΕ / ΓΣΕΕ, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Μελέτες (Studies)/36.
- Ευστράτογλου, Α. (2013). Οικονομική κρίση και πόλωση των επαγγελματιών στην Ελλάδα. Αδημοσίευτη μελέτη, Αθήνα, ΙΝΕ / ΓΣΕΕ
- Ευστράτογλου, Α. (2009). Διαρθρωτική ή Κυκλική η Ανεργία στην Ελλάδα σήμερα; Περιοδικό Ενημέρωση, Ινστιτούτο Εργασίας της ΓΣΕΕ, (159) : 18-29.
- Ευστράτογλου, Α. (2005). Εκπαίδευση Ενηλίκων, Κοινωνικές Δεξιότητες και ευελιξίες στις αγορές εργασίας. Εισήγηση στο 2ο Διεθνές Συνέδριο της Επιστημονικής Ένωσης Εκπαίδευσης Ενηλίκων. Αθήνα, Νοέμβριος
- Ευστράτογλου, Α., Αγγαντόπουλος, Α. (2015). Προς μια μακρόπνοη εξαγωγική πολιτική. Από την εσωτερική υποτίμηση στη βελτίωση της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας. ΙΝΕ / ΓΣΕΕ, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Κείμενα Πολιτικής (Policy Briefs) / 12.
- Ευστράτογλου, Α., Κύρου, Α., Μαρσέλου, Α. (2011). Απασχόληση και επαγγέλματα στην Ελλάδα στις απαρχές του 21ου αιώνα. ΙΝΕ / ΓΣΕΕ, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Μελέτες (Studies) / 13.
- Ευστράτογλου, Α., Νικολοπούλου Β., Παυλή – Κορρέ, Μ. (2006). Βασικές διαστάσεις του αναλφαριθμητισμού στην Ελλάδα. Επιστημονική Ένωση Εκπαίδευσης Ενηλίκων.
- ΙΝΕ / ΓΣΕΕ, (2016). Ετήσια έκθεση για την ελληνική οικονομία και απασχόληση. Αθήνα, Μάρτιος
- ΚΑΝΕΠ / ΓΣΕΕ. (2014). Τα βασικά μεγέθη της εκπαίδευσης. Η ελληνική τριτοβάθμια εκπαίδευση 2012-2013. Μέρος Α, το ευρωπαϊκό πλαίσιο αναφοράς (2001-2012).
- Καραλής, Θ. (2013). Κίνητρα και εμπόδια για τη συμμετοχή των ενηλίκων στη δια βίου εκπαίδευση. Ινστιτούτο Εργασίας της ΓΣΕΕ, ΙΜΕ/ΓΣΕΒΕΕ.
- Κώτση, Α., Αθανασίου, Ε., Κανελλόπουλος, Ν., Καραγιάννη, Ρ., Παπαϊωάννου, Σ., Κατσελίδης Ι. (2015). Βαθμός απελευθέρωσης των επαγγελματιών και αναμενόμενες επιπτώσεις. Αθήνα, ΚΕΠΕ, Εκθέσεις 71.
- Kalleberg A. (2011). Good jobs, bad jobs. The rise of Polarized and Precarious employment Systems in the United States 1970s to 2000s. Russell Sage Foundation.
- Levine, L. (2013). The increase in Unemployment since 2007: Is it Cyclical or Structural? Congressional Research Service, 7-5700.
- Matsaganis, M. (2013). The Greek Crisis: Social Impact and Policy Responses. Friedrich Ebert Stiftung, November
- Oesch, D. (2013). Occupational Change in Europe. How Technology & Education Transform the Job Structure. Oxford.
- Petrakis, P. (ed). (2014). The rebirth of the Greek Labor Market. Palgrave, Macmillan
- Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης & Κοινωνικής Αλληλεγγύης, ΕΙΕΑΔ. (2016). Μηχανισμός διάγνωσης των αναγκών της αγοράς εργασίας.
- Επιτελική σύνοψη παραδοτέων Β' Φάσης. Μάρτιος 2016.





## Ο συντάκτης

Ο **Άγγελος Ευστράτογλου** είναι οικονομολόγος της εργασίας και εργάζεται στο Ινστιτούτο Εργασίας (ΙΝΕ) της ΓΣΕΕ. Έχει εκπονήσει μεγάλο αριθμό ερευνών και μελετών και βιβλία και άρθρα του έχουν δημοσιευθεί στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Έχει διατελέσει Στέλεχος στην Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων του Υπουργείου Παιδείας, Γενικός Διευθυντής στο Εθνικό Κέντρο Πιστοποίησης, Διευθυντής Προγραμμάτων στη Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων, Καθηγητής Σύμβουλος στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο και Πρόεδρος στο Εθνικό Κέντρο Πιστοποίησης.

## Imprint

Friedrich-Ebert-Stiftung  
Athens Office  
Od. Neofytou Vamva 4 | 10674 Athens | Greece

Responsible:  
Nicole Katsioulis, Christos Katsioulis  
Directors

Phone: +30 210 72 44 670 | Fax: +30 210 72 44 676

[www.fes-athens.org](http://www.fes-athens.org)

Email:  
[info@fes-athens.org](mailto:info@fes-athens.org)

## Το παράρτημα του FES στην Αθήνα

Από το Μάιο του 2012 το FES διαθέτει και πάλι παράρτημα στην Αθήνα. Στους στόχους του συμπεριλαμβάνονται η προώθηση των ελληνο-γερμανικών σχέσεων, η εμβάθυνση του δεσμού της Ελλάδας με την Ευρώπη και η ενίσχυση του διαλόγου μεταξύ των προοδευτικών δυνάμεων των δύο κρατών.

Οι εναλλακτικές οικονομικοπολιτικές προτάσεις στην πολιτική λιτότητας, οι στρατηγικές για τη μείωση της ανεργίας των νέων, η ανάπτυξη πρωτοβουλιών για την καταπολέμηση του ακροδεξιού εξτρεμισμού και της ξενοφοβίας, οι δυνατότητες προώθησης των Ανανεώσιμων Μορφών Ενέργειας και η στήριξη του εκσυγχρονισμού της πολιτικής και της διοίκησης είναι μερικά από τα θέματα στα οποία το FES δίνει ιδιαίτερη προσοχή στο πλαίσιο αυτού του διαλόγου.

Το Ίδρυμα συμβάλλει στο συνεχή διάλογο μεταξύ των κέντρων λήψης αποφάσεων και της κοινωνίας των πολιτών, των συνδικάτων, της επιστήμης και των ΜΜΕ στην Ελλάδα.

Για περισσότερες πληροφορίες επισκεφθείτε τη διεύθυνση [www.fes-athens.org](http://www.fes-athens.org)

The views expressed in this publication are not necessarily those of the Friedrich-Ebert-Stiftung or the organizations for which the author works.

This publication is printed on paper from sustainable forestry.



ISBN 978-618-81633-7-9